UOT 32:93/94

LEYLA MUSTAFAYEVA
Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı
TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

MÜASİR DÖVRDƏ ÜMUMBƏŞƏRİ TƏHLÜKƏSİZLİK ÇAĞIRIŞLARI

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/106/210-214

Ənənəvi qlobal təhlükəsizlik çağırışlarına dövlətlərarası münaqişələr, terrorizm və nüvə silahlarının yayılması kimi məsələlər daxildir. Bu çağırışlar ilk növbədə hərbi gücə və dövlətlər arasında güc balansına yönəlib. Bununla belə, son illərdə daha mürəkkəb və bir-biri ilə əlaqəli olan müasir qlobal təhlükəsizlik çağırışları ortaya çıxmışdır. Bu çağırışlara kiberhücumlar, iqlim dəyişikliyi, pandemiyalar, iqtisadi bərabərsizlik və siyasi ekstremizm daxildir. Onlar təkcə hərbi güc deyil, həm də iqtisadi, sosial və texnoloji amilləri əhatə edir. Bu çağırışlar yalnız dövlətlərin hərəkətləri ilə məhdudlaşmır, həm də korporasiyalar və fərdlər kimi qeyri-dövlət subyektlərini əhatə edir. Bu problemlərin həlli ənənəvi hərbi və diplomatik metodlardan kənara çıxan və yerli, milli və beynəlxalq səviyyələrdə çoxsaylı aktorlar arasında əməkdaşlıq tələb edən yeni yanaşmalar tələb edir. Məqalədə yuxarıda qeyd olunan problemlərə toxunulur və ümumiləşdirmələr aparılır.

Açar sözlər: Beynəlxalq, çağırış, ənənəvi, müasir, qlobal, təhlükəsizlik.

Giriş. Beynəlxalq təhlükəsizlik dedikdə, dünya birliyinin təhlükəsizliyini və sabitliyini təmin etmək üçün dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər başa düşülür. Bu, hərbi münaqişə, terrorizm, kiberhücumlar, kütləvi qırğın silahlarının yayılması və digər transmilli təhdidlər də daxil olmaqla, milli və beynəlxalq sabitliyə təhdidlərdən müdafiəni əhatə edir.

Beynəlxalq təhlükəsizlik müxtəlif aktorların perspektivlərindən və prioritetlərindən asılı olaraq müxtəlif kontekstlərdə başa düşülür. Məsələn, dövlət mərkəzli nöqteyi-nəzərdən beynəlxalq təhlükəsizlik ayrı-ayrı dövlətlərin ərazi bütövlüyü və suverenliyinin qorunmasına diqqət yetirir. İnsan təhlükəsizliyi nöqteyi-nəzərindən beynəlxalq təhlükəsizlik qida, təmiz su və səhiyyə xidmətlərinə çıxış kimi fərdi hüquq və azadlıqların qorunmasına üstünlük verir.

Beynəlxalq təhlükəsizlik həm də regional və qlobal dinamika, o cümlədən dövlətlər arasında güc münasibətləri, iqtisadi qarşılıqlı asılılıq, mədəni və dini fərqlərlə formalaşır. Bu amillər dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların təhlükəsizlik təhdidlərinin həllində prioritet və strategiyalarına təsir göstərə bilər. Bütövlükdə, beynəlxalq təhlükəsizlik qlobal birlikdə sülh, sabitlik və əməkdaşlığı təşviq etmək, bu məqsədlərə yönəlmiş təhdidlərin qarşısını almaq və onlara cavab vermək üçün kompleks və davamlı səyləri əhatə edir.

Dünyada ənənəvi təhlükəsizlik problemləri. Ənənəvi təhlükəsizlik problemləri hərbi güc və zorakılıqdan istifadə ilə bağlı olanlardır. Bu çağırışlar uzun illər beynəlxalq təhlükəsizlik səylərinin əsas diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu gün dünyada ən görkəmli ənənəvi təhlükəsizlik problemlərindən bəziləri aşağıdakılardır:

Hərbi münaqişə. İstər dövlətlərarası müharibələr, istərsə də daxili münaqişələr vasitəsilə siyasi məqsədlərə nail olmaq üçün gücdən istifadə dünyanın bir çox yerlərində mühüm təhlükəsizlik problemi olaraq qalır [2, s.90].

Terrorizm. Çox vaxt siyasi və ya ideoloji motivlərlə qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən həyata keçirilən zorakılıq aktları beynəlxalq təhlükəsizliyə əhəmiyyətli təhlükə yaradır. Bura mülki şəxslərə, hökumət rəsmilərinə və infrastruktura hücumlar daxildir.

Nüvə silahları. Nüvə silahlarının yayılması və onların münaqişələrdə istifadə potensialı qlobal təhlükəsizliyə ciddi təhlükə yaradır. Təsadüfi və ya qəsdən nüvə müharibəsi riski böyük narahatlıq doğurur [3, s. 45].

Kiberhücumlar. Rəqəmsal texnologiyaya artan etibar kiberhücumları əhəmiyyətli bir təhlükəsizlik probleminə çevirdi. Kiberhücumlar kritik infrastrukturu poza, həssas məlumatları oğurlaya və iqtisadi zərərə səbəb ola bilər.

Silah alveri. Atıcı silahlar və yüngül silahlar da daxil olmaqla qeyri-qanuni silah ticarəti münaqişələri alovlandırır və cinayətkar təşkilatların və terror qruplarının fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır.

Ümumilikdə, ənənəvi təhlükəsizlik çağırışları beynəlxalq sülh və sabitliyə davamlı təhdid olaraq qalır. Bu problemlərin həlli diplomatik, iqtisadi və hərbi strategiyaları əhatə edən çoxşaxəli yanaşma tələb edir.

Ənənəvi təhlükəsizlik çağırışlarının qarşısının alınması üçün beynəlxalq əməkdaşlığın səviyyəsi konkret çağırışdan və onun yarandığı siyasi kontekstdən asılı olaraq dəyişir. Bəzi hallarda bu problemlərin qarşısını almaq və həll etmək üçün dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar arasında əhəmiyyətli əməkdaşlıq olmuşdur. Digər hallarda əməkdaşlıq daha məhdud olmuş və ya parçalanmışdır [1, s.19].

Məsələn, nüvə silahı məsələsində bu silahların yayılmasının qarşısını almaq və tərksilahı təşviq etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlıq yüksək səviyyədə olmuşdur. Bu, Nüvə Silahlarının Yayılmaması haqqında Müqavilə və Nüvə Sınaqlarının Hərtərəfli Qadağası Müqaviləsi kimi silahlara nəzarət üzrə müxtəlif müqavilələrin danışıqlarını və həyata keçirilməsini, habelə nüvə silahları arasında etimadın möhkəmləndirilməsi tədbirlərini və dialoqu təşviq etmək səylərini əhatə etmişdir. Eynilə, bir çox dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar kəşfiyyat məlumatlarını bölüşmək, terror şəbəkələrini ifşa etmək və sərhəd təhlükəsizliyini gücləndirmək üçün birlikdə çalışaraq, terrorizmlə mübarizədə əhəmiyyətli beynəlxalq əməkdaşlıq həyata keçirilmişdir. Bura Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının terrorizmlə bağlı qətnamələri və Terrorçu Partlayışların Qarşısının Alınması üzrə Beynəlxalq Konvensiya kimi beynəlxalq hüquqi bazaların yaradılması daxildir.

Lakin hərbi münaqişə kimi digər sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığın səviyyəsi daha məhdud olmuşdur. Bir çox hallarda münaqişələr siyasi iradənin olmaması və ya münaqişənin əsas səbəbləri haqqında ümumi anlayışın olmaması səbəbindən davam edib. Bu, müxtəlif dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların öz maraqlarını və strategiyalarını həyata keçirməsi ilə münaqişələrin qarşısının alınması və həllinə parçalanmış yanaşmaya gətirib çıxarıb [4, s.50].

Ümumilikdə, ənənəvi təhlükəsizlik çağırışlarının qarşısını almaq üçün beynəlxalq əməkdaşlığın səviyyəsi qarışıqdır, bəzi sahələr əhəmiyyətli irəliləyiş göstərir, digərləri isə daha çətin olaraq qalır. Bu problemlərin həlli etimad yaratmaq, dialoqu təşviq etmək və beynəlxalq norma və institutları gücləndirmək üçün davamlı səyləri tələb edəcəkdir.

Son 20 ildə qlobal təhlükəsizlik çağırışları bir neçə dinamikada inkişaf etmişdir. Ən əhəmiyyətli dinamikalardan bəziləri aşağıdakılardır:

Qloballaşmanın artması. Qloballaşmanın yüksəlişi artan iqtisadi artım və mədəni mübadilə kimi bir çox faydalar gətirdi. Bununla belə, o, həm də pandemiyanın yayılması, insanların və malların sərhədlərdən keçməsi və transmilli cinayət təşkilatlarının artması kimi yeni təhlükəsizlik çağırışları yaratmışdır.

Qeyri-dövlət aktorlarının artan rolu. Terror təşkilatları və cinayət şəbəkələri kimi qeyri-dövlət aktorları qlobal təhlükəsizlik dinamikasının formalaşmasında daha təsirli olublar. Bu aktyorlar ənənəvi dövlət strukturlarından kənarda fəaliyyət göstərirlər, bu da onları izləmək və saxlamaq çətinləşir.

Asimmetrik təhdidlərin artması. Kiberhücumlar və terrorizm kimi asimmetrik təhlükələr son illərdə daha qabarıq görünür. Bu təhdidlər çox vaxt əhəmiyyətli zərər vurmaq üçün aşağı qiymətli, aşağı texnoloji üsullardan istifadəni nəzərdə tutur [7, s.55].

Münaqişənin təbiətinin dəyişməsi. Münaqişənin təbiəti son illərdə kiberhücumlar, təbliğat və hibrid müharibə kimi qeyri-ənənəvi müharibə formalarına daha çox diqqət yetirməklə inkişaf edib. Bu, hərbi və qeyri-hərbi hərəkətləri ayırd etməyi çətinləşdirib.

İqlim dəyişikliyi və resurs qıtlığı. İqlim dəyişikliyi və resurs çatışmazlığı əhəmiyyətli təhlükəsizlik çağırışları kimi ortaya çıxdı, çünki onlar su, qida və digər resurslar üzərində münaqişələrə səbəb ola bilər. İqlim dəyişikliyi siyasi qeyri-sabitlik və miqrasiya kimi mövcud təhlükəsizlik təhdidlərini də gücləndirə bilər.

Bütövlükdə, qlobal təhlükəsizlik çağırışlarının dinamikası son 20 ildə daha mürəkkəb və bir-biri ilə əlaqəli olub, onların həlli üçün yeni yanaşmalar və strategiyalar tələb olunur. Bura dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar arasında əməkdaşlığın artırılması, həmçinin yeni texnologiyalara və innovativ həllərə daha çox investisiya qoyuluşu daxildir [5, s. 22].

Qlobal postmodern təhlükəsizlik çağırışları. Postmodern təhlükəsizlik çağırışları soyuq müharibənin bitməsindən sonra qlobal mənzərədə yaranmış qeyri-ənənəvi təhlükəsizlik təhdidləridir. Bu çağırışlar çox vaxt ənənəvi dövlət mərkəzli təhlükəsizlik narahatlıqlarını aşır və mürəkkəbliyi, qarşılıqlı əlaqəsi və kəsişən təbiəti ilə xarakterizə olunur. Qlobal postmodern təhlükəsizlik problemlərinin bəzi nümunələri aşağıdakılardır:

İqlim dəyişikliyi. İqlim dəyişikliyinin dəniz səviyyəsinin qalxması, təbii fəlakətlərin tezliyi və intensivliyinin artması və yağıntıların normalarının dəyişməsi kimi təsirləri əhalinin yerdəyişməsi, qida və su təhlükəsizliyi və ehtiyatlar üzərində münaqişələr də daxil olmaqla mühüm təhlükəsizlik problemləri yaradır [6, s. 87].

Pandemiyalar və səhiyyə böhranları. COVID-19 kimi yeni yoluxucu xəstəliklərin ortaya çıxması qlobal səhiyyə sistemlərinin zəifliyini və pandemiyaların qarşısını almaq və onlara cavab vermək üçün əməkdaşlığa ehtiyacı qabartmışdır.

Kibertəhlükəsizlik. Rəqəmsal texnologiyaya artan etibar, kibertəhlükəsizliyi kritik infrastruktura kiberhücumlar, korporativ casusluq və qlobal təhlükəsizliyə əhəmiyyətli təhdidlər yaradan onlayn dezinformasiya ilə kritik təhlükəsizlik probleminə çevirdi.

İqtisadi və maliyyə qeyri-sabitliyi. Qlobal iqtisadiyyatın bir-biri ilə əlaqəli olması o deməkdir ki, dünyanın bir hissəsində baş verən iqtisadi və maliyyə böhranları digər ölkələrə və regionlara da dalğalı təsir göstərərək qeyri-sabitliyə və sosial iğtişaşlara səbəb ola bilər [8, s. 15].

Miqrasiya və yerdəyişmə. Münaqişə, təqib və iqtisadi imkanlar kimi amillərin təsiri ilə insanların sərhədləri aşması böyük miqyasda yerdəyişmə və miqrasiyaya səbəb olub, mühüm humanitar və təhlükəsizlik problemləri yaradır.

Ümumiyyətlə, qlobal postmodern təhlükəsizlik çağırışları mürəkkəbliyi, qarşılıqlı əlaqəsi və kəsişən təbiəti ilə xarakterizə olunur ki, bu da onların ənənəvi dövlət mərkəzli təhlükəsizlik yanaşmaları vasitəsilə həllini çətinləşdirir. Bu problemlərin həlli daha çox beynəlxalq əməkdaşlıq, innovasiya və qarşısının alınması və davamlılığa diqqət yetirməyi tələb edir [9, s. 56].

Postmodern təhlükəsizlik çağırışları vacibdir, çünki onlar həm qısa, həm də uzunmüddətli perspektivdə fərdlərin və dövlətlərin rifahı, təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün əhəmiyyətli risklər yaradır. Bu problemlərin bu qədər vacib olmasının bəzi səbəbləri bunlardır:

Humanitar təsir. Pandemiya, yerdəyişmə və iqlim dəyişikliyi kimi bir çox postmodern təhlükəsizlik çağırışları insan itkisi, yerdəyişmə, qida və su təhlükəsizliyi daxil olmaqla əhəmiyyətli humanitar nəticələrə malikdir. Bu problemlərin həlli təsirə məruz qalmış əhalinin hüquqlarını və rifahını qorumaq üçün vacibdir.

İqtisadi təsir. Postmodern təhlükəsizlik problemləri məhsuldarlığın azalması, səhiyyə xərclərinin artması, gəlir və məşğulluq imkanlarının itirilməsi kimi əhəmiyyətli iqtisadi təsirlərə malik ola bilər. Bu problemlərin həlli iqtisadi sabitliyin və inkişafın qorunması üçün vacibdir [11, s. 63].

Siyasi təsir. Postmodern təhlükəsizlik çağırışları sosial iğtişaşlar, siyasi qeyri-sabitlik və demokratik institutların aşınması kimi əhəmiyyətli siyasi təsirlərə malik ola bilər. Bu problemlərin həlli siyasi sabitliyin və qanunun aliliyinin qorunması üçün vacibdir.

Xülasə, postmodern təhlükəsizlik çağırışları vacibdir, çünki onlar fərdlərin və dövlətlərin rifahı, təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün əhəmiyyətli risklər yaradır və onların effektiv həlli üçün əlaqələndirilmiş və innovativ cavab tədbirləri tələb edir. Qlobal təhlükəsizlik çağırışlarının növbəti dövrdə necə inkişaf edəcəyini dəqiq proqnozlaşdırmaq çətindir, çünki onlara kompleks amillər və dinamikalar təsir edir. Bununla belə, qlobal təhlükəsizlik problemlərinin inkişaf edə biləcəyi bəzi potensial istiqamətləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

Kibertəhlükəsizliyə diqqətin artması. Dünya rəqəmsal texnologiyalardan daha çox asılılaşdıqca, kibertəhlükəsizlik qlobal təhlükəsizlik üçün daha böyük prioritet olacaq. Bura təkcə kritik infrastrukturun qorunması deyil, həm də artan kibercinayətkarlıq və onlayn dezinformasiya təhlükəsinin aradan qaldırılması daxildir.

İqlim dəyişikliyinə daha çox diqqət. İqlim dəyişikliyinin əhalinin yerdəyişməsi, qida və su təhlükəsizliyi və resurslar üzərində münaqişələr də daxil olmaqla əhəmiyyətli təhlükəsizlik problemləri yaratmağa davam edəcəyi gözlənilir. Bu problemlərin həlli iqlim dəyişikliyinin təsirlərini yumşaltmaq

və davamlılığı artırmaq üçün daha geniş beynəlxalq əməkdaşlıq və innovativ həllər tələb edəcək [10, s. 79].

Davamlı pandemiya təhlükəsi. COVID-19 pandemiyası qlobal səhiyyə sistemlərinin zəifliyini və pandemiyaların qarşısını almaq və onlara cavab vermək üçün daha yüksək hazırlıq ehtiyacını doğurdu. Yeni yoluxucu xəstəliklərin təhlükəsi, çox güman ki, qarşıdakı illərdə də mühüm təhlükəsizlik problemi olaraq qalacaqdır.

İnkişaf etməkdə olan texnologiyalar. Süni intellekt və biotexnologiya kimi inkişaf etməkdə olan texnologiyalar qlobal təhlükəsizlik mənzərəsini dəyişdirmək potensialına malikdir, eyni zamanda yeni risklər və problemlər yaradır. Məsuliyyətli və etik inkişafın təmin edilməsi və bu texnologiyaların istifadəsi potensial risklərin azaldılması üçün vacib olacaqdır [10, s.48].

Geosiyasi gərginliklər. Böyük güclər arasında rəqabət, regional münaqişələr və terrorizm kimi geosiyasi gərginliklər, ehtimal ki, qarşıdakı illərdə də təhlükəsizlik problemləri yaratmağa davam edəcəkdir. Bu problemlərin həlli daha çox diplomatiya, münaqişələrin həlli və dövlətlərlə beynəlxalq təşkilatlar arasında koordinasiya tələb edəcək.

Ümumiyyətlə isə qlobal təhlükəsizlik çağırışlarının istiqaməti texnoloji inkişaflar, geosiyasi dəyişikliklər və qlobal tendensiyalar da daxil olmaqla bir sıra amillərdən asılı olacaq. Bu problemlərin həlli hökumətlərdən, vətəndaş cəmiyyətindən və beynəlxalq təşkilatlardan innovativ və əlaqələndirilmiş cavablar tələb edəcəkdir.

Nəticə. Nəticə olaraq, qlobal təhlükəsizlik çağırışları son bir neçə onillikdə ənənəvi dövlət mərkəzli təhlükəsizlik narahatlıqlarından daha mürəkkəb, bir-biri ilə əlaqəli və kəsişən çağırışlara qədər əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. İqlim dəyişikliyi, pandemiyalar, kibertəhlükəsizlik, iqtisadi və maliyyə qeyri-sabitliyi, miqrasiya və yerdəyişmə kimi postmodern təhlükəsizlik çağırışları həm qısa, həm də uzun müddət ərzində fərdlərin, icmaların və dövlətlərin rifahı, təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün əhəmiyyətli risklər yaradır.

Bu problemlərin həlli daha çox beynəlxalq əməkdaşlıq, innovasiya və preventiv tədbirlərə və davamlılığa diqqət yetirməyi tələb edir. Qlobal təhlükəsizlik çağırışlarının istiqaməti, ehtimal ki, inkişaf etməkdə olan texnologiyalar, geosiyasi gərginliklər və qlobal tendensiyalar kimi amillərin təsiri ilə gələcək illərdə də təkamül etməkdə davam edəcək. Hökumətlər, vətəndaş cəmiyyəti və beynəlxalq təşkilatlar üçün bu çağırışları həll etmək və daha təhlükəsiz, sabit və dayanıqlı dünyanı təşviq etmək üçün birgə işləmək vacib olacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Bobbitt, P. The Shield of Achilles: War, Peace, and the Course of History. London: Anchor, 2003. 960 p.
2. Clarke, R.A., Robert K.K. The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves in the Age of Cyber Threats. Manchester: Penguin Press, 2019. 304 p.
3. Kay, S. Global Security in the Twenty-First Century: The Quest for Power and the Search for Peace. London: Rowman & Littlefield Publishers, 2015. 426 p.
4. Klein, N. This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate. Berlin: Simon & Schuster, 2014. 576 p.
5. McFate, S. The New Rules of War: Victory in the Age of Durable Disorder. London: Avon, 2019. 336 p.
6. Nordhaus, W.D. The Climate Casino: Risk, Uncertainty, and Economics for a Warming World. Yale: Yale University Press, 2013. 392 p.
7. Nye, J.S. The Future of Power. New York: Public Affairs, 2011. 320 p.
8. Segal, A. The Hacked World Order: How Nations Fight, Trade, Maneuver, and Manipulate in the Digital Age. London: Public Affairs, 2017. 320 p.
9. Smith, L.C. The World in 2050: Four Forces Shaping Civilization's Northern Future. Washington: Plume, 2012. 352 p.
10. Strachan, H. The Changing Character of War. Oxford: Oxford University Press, 2014. 574 p.

11. Wittes, B., Blum, G. The Future of Violence: Robots and Germs, Hackers and Drones - Confronting a New Age of Threat. London: Basic Books, 2015. 352 p.

ЛЕЙЛА МУСТАФАЕВА
Докторант Бакинского Государственного Университета

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Традиционные вызовы глобальной безопасности включают межгосударственные конфликты, терроризм и распространение ядерного оружия. Эти вызовы в первую очередь сосредоточены на военной мощи и балансе сил между государствами. Однако в последние годы появились более сложные и взаимосвязанные современные вызовы глобальной безопасности. Эти вызовы включают кибератаки, изменение климата, пандемии, экономическое неравенство и политический экстремизм. Они включают не только военную мощь, но и экономические, социальные и технологические факторы. Эти проблемы не ограничиваются действиями государств, но также затрагивают негосударственных субъектов, таких как корпорации и отдельные лица. Решение этих проблем требует новых подходов, выходящих за рамки традиционных военных и дипломатических методов, и требует сотрудничества между многочисленными субъектами на местном, национальном и международном уровнях. В статье рассматриваются вышеперечисленные проблемы и делаются обобщения.

Ключевые слова: международный, вызов, традиционный, современный, глобальный, безопасность.

LEILA MUSTAFAYEVA
Doctoral student of Baku State University

CONTEMPORARY SECURITY CHALLENGES

Traditional global security challenges include interstate conflicts, terrorism, and nuclear proliferation. These challenges are primarily focused on military power and the balance of power between states. However, in recent years, modern global security challenges have emerged that are more complex and interconnected. These challenges include cyber attacks, climate change, pandemics, economic inequality and political extremism. They include not only military power, but also economic, social and technological factors. These challenges are not limited to the actions of states, but also include non-state actors such as corporations and individuals. Solving these challenges requires new approaches that go beyond traditional military and diplomatic methods and require cooperation between multiple actors at the local, national, and international levels. The above-mentioned problems are addressed and generalizations are made in the article.

Keywords: International, challenge, traditional, modern, global, security.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 16 sentyabr 2024-cü il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 oktyabr 2024-cü il.
Rəyçilər: s.e.ü.f.d. Kərəm Məmmədov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.